

**Αγχώδεις διαταραχές στην υπερ-νεωτερική εποχή:
η συμπτωματοποίηση του άγχους μέσω της
ψυχαναλυτικής θεραπείας**

**Γεώργιος Μητρόπουλος
Ψυχίατρος-Ψυχοθεραπευτής**

Μέλος Εταιρείας Βορρόμειος Κόμβος της Νέας Λακανικής Σχολής Ψυχανάλυσης
στην Ελλάδα

Μέλος Κλάδου Ψυχοθεραπείας ΕΨΕ
Ιδωτικό ιατρείο

1. Η ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΓΧΟΥΣ

Το άγχος είναι ένα κλινικό φαινόμενο συνυφασμένο με την κατάστασή μας ως ομιλούντων όντων. Αντίθετα από την εικόνα και το σημαίνον, τη συμβολική τάξη, το άγχος, λέει ο Ζακ Λακάν, **δεν ψεύδεται ποτέ [1]**. Είναι μια *βεβαιότητα*, την οποία καλούμαστε να αντέξουμε ή, τουλάχιστον, να διαχειριστούμε.

Η βεβαιότητα αυτή αφορά ένα *αντικείμενο*. Το αντικείμενο είναι μία κεντρική ψυχαναλυτική έννοια, σε σχέση με την οποία ο Λακάν έκανε μια από τις πιο πρωτότυπες συνεισφορές του, εισάγοντας την έννοια του ενορμητικού αντικειμένου, του αντικειμένου a μικρό. Σύμφωνα με όσα καθιέρωσε αλλά και πρόβλεψε ο ίδιος ο Φρόιντ, η ψυχανάλυση εξελίσσεται.

Ο Λακάν έλεγε απευθυνόμενος σε αναλυτές: **«πάντοτε να ξεαγχώνετε»**. Το άγχος δεν εξαπατά, είναι σήμα του πραγματικού. Το πραγματικό, αυτό που επιστρέφει πάντα στην ίδια θέση, που είναι αδύνατο να ονομαστεί, να συμβολοποιηθεί, που είναι τραυματικό και, συγχρόνως, άπτεται της απόλαυσης, δηλαδή της ενόρμησης, είναι διαφορετικό για κάθε υποκείμενο. Σύμφωνα όμως με τον Φρόιντ, το άγχος γενικά προκαλείται από μια υπέρμετρη ενορμητική απαίτηση που προβάλλει το Αυτό για ικανοποίηση, που έρχεται σε αντίθεση προς την αρχή της ευχαρίστησης, και στην οποία το Εγώ απαντάει με άγχος.

Σε αυτή την υπερβολή, ο Λακάν προσέδωσε διαστάσεις αντικειμένου, ενός αντικειμένου που κανονικά είναι αδύνατο να εντοπιστεί στο οπτικό πεδίο, που είναι μη κατοπτρικό, που δεν είναι ομόλογο προς τα αντικείμενα που μας περιβάλλουν, που έχει τη δομή ενός μαθηματικού τοπολογικού αντικειμένου, όπως είναι για παράδειγμα μια ταινία του Möbius. Ο Λακάν χρησιμοποίησε τα τοπολογικά αντικείμενα για να περιγράψει τη δομή του ενορμητικού αντικειμένου, το οποίο ενέχεται στο άγχος. Αυτό που συμβαίνει στο άγχος είναι ότι ένα αντικείμενο έρχεται να καταλάβει μία θέση που κανονικά θα έπρεπε να παραμένει κενή ένεκα αυτού που στην ψυχανάλυση ονομάζουμε **ευνουχισμό**. Φυσιολογικά, κάτι λείπει, υπάρχει κάποιο κενό, και αυτό το κενό πρέπει να παραμένει κενό. Διαφορετικά, όπως μπορούμε να δείξουμε σε πληθώρα κλινικών παραδειγμάτων, έχουμε άγχος. Για τον Λακάν λοιπόν, το άγχος είναι η έλλειψη όχι ενός αντικειμένου, αλλά **έλλειψη μιας έλλειψης**, μιας έλλειψης που είναι απαραίτητη για να συγκρατεί, να συγκροτεί και να γαληνεύει τον κόσμο.

Αυτό που μπορεί να γαληνέψει τον κόσμο είναι ακριβώς ο αποχωρισμός από το ενορμητικό αντικείμενο, αποχωρισμός από ένα κομμάτι απόλαυσης του σώματος, ο οποίος συμβαίνει εξ αιτίας της γλώσσας και του γεγονότος ότι μιλάμε, και ο οποίος στην εποχή μας καθίσταται προβληματικός. Αλλά αυτό το ιδιαίτερο αντικείμενο, το ενορμητικό αντικείμενο, που ο Λακάν ονόμασε αντικείμενο *α* μικρό, είναι επίσης το αντικείμενο-αίτιο της επιθυμίας, αντικείμενο που προϋποτίθεται ως αίτιο της επιθυμίας ευρισκόμενο τρόπον τινά όχι μπροστά ως στόχος, αλλά πίσω από την επιθυμία ως κινητήρια δύναμη. Και αυτό είναι σημαντικό, διότι, σε αντίθεση με την ενόρμηση, την απόλαυση και το άγχος, η επιθυμία είναι κάτι για το οποίο μπορεί κανείς να μιλήσει.

2. ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΓΧΟΥΣ

Φυσικά, υπάρχουν και άλλα συμπτώματα πέρα από το άγχος που οδηγούν τους ανθρώπους στο γραφείο μας. Η διάκριση αυτή ανάμεσα σε σύμπτωμα και άγχος δεν είναι ούτε αυθαίρετη ούτε τυχαία. Προέρχεται από το έργο του Φρόιντ, *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος* [2]. Αναστολή και σύμπτωμα μπορούν εξίσου να οδηγήσουν κάποιον σε εμάς. Για το άγχος όμως μπορούμε σήμερα να κάνουμε λόγο για πραγματική επιδημία. Το άγχος είναι εκείνο που επιδιώκει κανείς να αποφύγει, ακόμα και με τον τρόπο της αναστολής ή του συμπτώματος. Το άγχος δεν ψεύδεται, αλλά το σύμπτωμα μπορεί να ψεύδεται και να εξαπατά, και αυτό μπορεί να προσφέρει μια ανακούφιση μέσα στην οδύνη. Μπορεί να πρόκειται για το μη χείρον, ίσως ακόμα και για μία άμυνα. Ο Φρόιντ μιλάει σαφώς για «αμυντικά συμπτώματα» της υστερίας.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα την φροϋδική κλινική περίπτωση του μικρού Χανς. Η φοβία για το άλογο ήταν το σύμπτωμα του παιδιού. Σύμπτωμα που του επέτρεψε να υποστηλώσει την ισχυρή πατρική λειτουργία, ώστε να χαλιναγωγήσει και να οριοθετήσει την τρομακτική μητρική απόλαυση, και έτσι να προστατευθεί από το άγχος. Σε αντίθεση με το άγχος, ένα σύμπτωμα υποκρύπτει μία σημαίνουσα άρθρωση και ενέχει την διάσταση της απωθημένης επιθυμίας. Και αυτός είναι ο στόχος μιας αναλυτικής θεραπείας: να επιτρέψει σε ένα υποκείμενο να *συγκροτήσει* ένα σύμπτωμα, δηλαδή να αρχίσει να *ζητάει* κάτι, να έχει ένα *αίτημα*, να αρχίσει να *υποθέτει* ότι υπάρχει μία *γνώση* που αφορά την κατάσταση του, γνώση που τοποθετείται στον Άλλο, με Α κεφαλαίο, δηλαδή στο ασυνείδητο. Υπό αυτή λοιπόν την έννοια, η ψυχαναλύτρια Ντομινίκ Λοράν, κάνει λόγο για μία εντός της αναλυτικής θεραπείας **συμπτωματοποίηση** του άγχους, υπό την έννοια της σημαίνουσας ανασυγκρότησής του [3]. Η ψυχανάλυση, μας λέει, είναι κατά κάποιο τρόπο μία κατευθυνόμενη φοβία. Παραφράζοντας τον Φρόιντ, θα λέγαμε ότι «εκεί που ήταν το άγχος πρέπει να έρθει το σύμπτωμα».

3. ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡ-ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Σήμερα όμως, η αυξημένη ενορμητική απαίτηση φαίνεται να προέρχεται από τον ίδιο τον πολιτισμό. Κατά κάποιο τρόπο, ο πολιτισμός μας δεν βρίσκεται απλά από την πλευρά του Υπερεγώ, το οποίο γνωρίζουμε ότι απαιτεί παραίτηση από ορισμένη απόλαυση, αλλά επίσης από την πλευρά του Αυτό και την απαίτηση για άμεση ικανοποίηση. Η Ντομινίκ Λοράν διαπιστώνει ότι ζούμε σε έναν κόσμο ο οποίος, αφενός, **«φείδεται ολοένα περισσότερο του νοήματος για να εξηγήσει την ανθρώπινη υποκειμενικότητα»**, και, αφ' ετέρου, **«εξωθεί στην απόλαυση»**, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η σχέση του ανθρώπου με το άγχος και, παράλληλα, να **«περιορίζεται η σχέση του με το σύμπτωμα ως ίχνος της απώθησης»** [3].

Μετά την μοντέρνα και την μεταμοντέρνα εποχή, μπορούμε, μαζί με τον φιλόσοφο Ζιλ Λιποβετσκί, να χαρακτηρίσουμε τη δική μας ως **υπερ-νεωτερική** [4]. Είναι η εποχή της υπερβολής, της άμεσης πρόσβασης στην ικανοποίηση, της υπερεγωτικής παραγωγής: **Κατανάλωσε! Απόλαυσε!** Περίπου 30 χρόνια πριν, δηλαδή το 1990, ο ψυχαναλυτής Ζακ-Αλέν Μιλέρ έλεγε σχετικά με την εξέλιξη του σύγχρονου πολιτισμού:

«Το μονοπάτι που ακολουθεί ο πολιτισμός σήμερα δείχνει ότι το υπερ-απολαμβάνει όχι μόνο στηρίζει την πραγματικότητα της φαντασίωσης, αλλά τείνει να καταστεί αυτό που στηρίζει την πραγματικότητα ως τέτοια. Αυτό μπορεί να μεταφραστεί, αν θέλετε, σε όρους μιας πραγματικότητας που έχει γίνει φαντασίωση» [5].

4. ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΥΛΟΥ ΚΥΚΛΟΥ

Η **μετα-πραγματικότητα** του μετα-σύμπαντος υπόσχεται έναν τρόπο ύπαρξης με μηδενικό αποχωρισμό από το ενορμητικό αντικείμενο. Ο κόσμος μας είναι ή τείνει να γίνει ένας θαυμαστός καινούργιος κόσμος **εμβύθισης** στην απόλαυση, πανταχού παρουσίας γκάτζετ, υποκαταστάσιμων υποκατάστατων του ενορμητικού αντικειμένου. Επίσης όμως είναι κόσμος μέσα στον οποίο οι άνθρωποι εκφράζουν ολοένα περισσότερο άγχος. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία επιδημία, με μία νέα εκδοχή της δυσφορίας στον πολιτισμό, που δεν εκδηλώνεται πλέον με τα θορυβώδη και θεαματικά υστερικά συμπτώματα του περασμένου αιώνα. Η λέξη πανικός είναι πλέον του συρμού, και βρίσκεται στο στόμα όλων, όπως και το Ζάναξ.

Οι ψυχαναλυτές γνωρίζουμε ότι, όσο περισσότερο υπακούμε στο υπερεγώ, τόσο αυτό, αντί να γαληνεύει, θεριεύει, οι απαιτήσεις του αυξάνονται. Η νεωτερική εποχή είχε ως επακόλουθο την έκπτωση της αυθεντίας, των μεγάλων αφηγήσεων, την παρακμή του μεγάλου Άλλου και των συμβολικών εφεδρειών που έχουν στη διάθεσή τους οι άνθρωποι. Στην υπερ-νεωτερική εποχή της πραγματικότητας-φαντασίωσης, έχουμε άνοδο στο κοινωνικό ζενίθ του ενορμητικού αντικειμένου *α* μικρό, που είναι πλεονάζουσα απόλαυση και απόρριμμα. Ο Λακάν περιέγραψε τον σύγχρονο καπιταλισμό ως ένα ανατροφοδοτούμενο κύκλο που δεν υπάρχει κάτι να τον σταματήσει, ως μια αέναη υπερεγωγική λειτουργία.

Η ψυχανάλυση, αντιθέτως, όπως επισημαίνει ο Ζ.-Α. Μιλέρ, εισάγει την δυνατότητα ενός εμποδίου σε αυτό τον φαύλο κύκλο **[5]**, την δυνατότητα αποχωρισμού από το αντικείμενο-απόρριμμα, το οποίο απόρριμμα στο τέλος μιας ανάλυσης ενσαρκώνεται από τον ίδιο τον αναλυτή. Καθιστά τελικά δυνατή την μέσω της ομιλίας ανασύσταση του πεδίου της επιθυμίας ως έλλειψης, διότι, το μόνο που μπορεί να θεραπεύσει το άγχος είναι η **επιθυμία ως έλλειψη**.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. J. Lacan, *Séminaire X, L'angoisse* (1962-63), Seuil, 2004.
2. S. Freud, *SE*, XX, pp. 88-89.
3. Dominique Laurent, Inhibition, symptôme et angoisse, aujourd'hui, *La Cause Freudienne*, 2004/3, no 58, pp. 56-59.
4. Ζιλ Λιποβετσκό, *Παγκοσμιοποίηση και υπερ-νεωτερικότητα*, Νησίδες, 2012.
5. Jacques-Alain Miller, « Jouer la partie », *La Cause du Désir*, 2020/2 No 105, pp. 17-29.